

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Jacka Kubery pt. *Płynna tożsamość? Identyfikacje Francuzów algierskiego pochodzenia w powieściach autobiograficznych*. Praca doktorska napisana pod kierunkiem prof. UAM, dr hab. Stanisława Lisieckiego. Poznań 2014 s. 455.

Mgr Jacek Kubera podjął bardzo interesujący i ważny temat jakim jest tożsamość, bowiem wokół niego toczy się dzisiaj żywa dyskusja, i to nie tylko akademicka. Pytanie o własną tożsamość stawia sobie coraz więcej ludzi z powodu dużego tempa zmian wszechstronnie obejmujących człowieka oraz dużej mobilności. Pytanie to staje szczególnie wyraźnie przed tymi, którzy weszli w procesy emigracyjne, a emigracja stała się dzisiaj powszechnym zjawiskiem. Według statystyk ONZ i Międzynarodowej Organizacji na rzecz Migracji (IOM) obecnie na świecie żyje ok. 214 mln migrantów, czyli 3,1 proc. światowej populacji. Ocenia się, że od 20 do 30 mln to migranci nielegalni, 26 mln to przesiedleńcy wewnątrzni żyjący w 52 państwach, a ok. 16 mln stanowią uchodźcy. Mgr Jacka Kubere interesują emigranci pochodzenia algierskiego i żyjący we Francji, tu przeszli proces socjalizacji podstawowej-domowej oraz szkolnej, chociaż niektórzy z nich urodzili się jeszcze w Algierii. Są to emigranci drugiego pokolenia. Doskonale już znają społeczeństwo francuskie i funkcjonowanie państwa francuskiego, a są jeszcze mocno osadzeni w przeszłości, kulturze, religii, przynależności społecznej swoich rodziców, urodzonych i wychowanych w Algierii albo już we Francji.

Plan pracy jest logiczny merytorycznie, rozdziały treściwo są powiązane i wzajemnie się dopełniają, ale jego struktura pod względem wielkości poszczególnych rozdziałów jest zachwiana. Występują duże dysproporcje pomiędzy rozdziałami: rozdział piąty liczy tylko 12 stron, drugi - 30, trzeci - 52; a pierwszy - 105 stron, zaś czwarty aż – 187 stron. Takich dysproporcji nie powinno być w tak dobrej pracy jak ta. Także sformułowania punktów podrozdziałów nie powinny być w formie opisowej, lecz problemowej, co ma miejsce np. w podrozdziale 2.2 (Identyfikacje z przestrzeni miejską), w którym podpunkt jest następująco sformułowany: „Przynależność do pewnej zbiorowości społecznej, którą zbiorowość miejska uważa za właściciela danej dzielnicy”. Podobnie jest sformułowany następny podpunkt. Podstawowy korpus pracy poprzedza wstęp, a kończy ją odrębne zakończenie, aneks i bibliografia. Dużym plusem pracy jest podsumowanie każdego podrozdziału w rozdziale

empirycznym, a dodatkowo Autor główne stwierdzenia ilustruje wykresem, który bardzo ułatwia ich zapamiętanie.

We wstępie mgr J. Kubera wyjawia, że do podjęcia tematu pracy pobudził go „postmodernistyczny dyskurs na temat tożsamości niestabilnej, zmiennej i znajdującej się niemal w permanentnym kryzysie” (s. 6). A pobudził go dlatego, bo sam albo był już przekonany, że tożsamość jest czymś stałym, albo argumenty za płynną tożsamością wydały mu się niewystarczające. Podjął się więc zadania, by sprawdzić jak to jest z tą tożsamością u emigrantów algierskich we Francji. Jako punkt wyjścia do swych badań przyjął stanowisko neutralne, które sformułował następująco: „tożsamość może być płynna i niepłynna zarazem i /.../ nie musi być w tym żadnej sprzeczności” (s. 6). Chcąc to sprawdzić wyznaczył sobie dwa cele: „pogłębienie socjologicznych studiów nad zjawiskiem identyfikacji jako takim”, przy czym identyfikację traktuje jako element tożsamości, oraz „poznanie współczesnych identyfikacji, a także relacji między identyfikacjami, potomków imigrantów algierskich we Francji” (s. 7). Praca ma zatem charakter teoretyczno-empiryczny. Ich połączenie w jednej pracy w jakiejś mierze usprawiedliwia rozbudowane treściowo rozdziały teoretyczne w pracy, które stanowią połowę jej objętości. Szczególnie wiele miejsca Autor poświęca prezentacji poglądów na temat tożsamości i identyfikacji, relacjom pomiędzy tymi dwoma zjawiskami psycho-społecznymi i pojęciami. Czyni to szczegółowo i można być zadowolonym z tej prezentacji, choć uzasadniając odmienną treścią tych dwóch zjawisk i pojęć, dość często używa ich zamiennie. Czytelnik pod natłokiem prezentowanych poglądów i czasami zamiennie używanych pojęć traci orientację, czym jest identyfikacja, a czym tożsamość, co wyróżnia identyfikację z tożsamości, której jest częścią. Werbalnie mgr J. Kubera stwierdza, że są to różne zjawiska, ale podając treść pojęcia tożsamość i pojęcia identyfikacja zaciera się różnica między tymi pojęciami, a w wielu przypadkach jest ona identyczna. Na tę niejasność pojęć wskazuje już sam tytuł pracy: „Płynna tożsamość. Identyfikacja Francuzów....”. Pierwsze słowa tytułu zapowiadają, że praca będzie o tożsamości, ale Autor ją poświęcił analizie identyfikacji, uważając, że pojęcie identyfikacja jest bardziej precyzyjne od pojęcia tożsamość i bardziej operatywne do badań empirycznych. Do takiego stwierdzenia można mieć wątpliwość, bowiem tożsamość równie jak identyfikację można w miarę precyzyjnie sformułować i precyzyjnie określić jej wskaźniki badawcze. Powiedziałbym, że to kwestia wyboru pojęć i podejść badawczych. Z identyfikacją łączy się bardziej psychologiczny punkt widzenia, a tożsamość bardziej socjologiczny, pierwsza jest bardziej związana z postawą jednostki wobec sytuacji w jakiej się znajduje, druga bardziej z wartościami i kulturą

symboliczną, którą jednostka uwewnętrznia. Autor stoi na stanowisku, i słusznym, że ta sama jednostka może mieć kilka identyfikacji, ale powstaje pytanie, czy może też mieć kilka tożsamości, czy też ma tylko jedną, a poszczególne identyfikacje są częścią tej jednej tożsamości. Na to pytanie w pracy Autor nie daje jednoznacznej odpowiedzi. Tak przynajmniej mnie się wydaje.

Szczególnie interesujące są części pracy poświęcone tematyce przestrzeni miejskiej, jej wyraźnemu podziałowi we Francji na centrum i osiedla podmiejskie oraz ich społeczna charakterystyka.

Mgr Jacek Kubera problem identyfikacji oraz jej rodzaje bada na emigrantach algierskich żyjących we Francji. Do analizowania ich środowiska życia oraz zmian, jakie dokonują się w nich samych, jest świetnie przygotowany poprzez swoje studia romanistyki i socjologii. Niejednokrotnie w pracy daje znać o dobrej znajomości francuskiego społeczeństwa i wielokrotnie stwierdza, że ideologicznie - teoretycznie jest ono otwarte na obcych z racji przyjęcia zasady obywatelskości, ale z drugiej strony jest hermetycznym społeczeństwem dla emigrantów z racji poczucia wielkiej wartości swojej francuskości, do której zbyt łatwo nie dopuszcza obcych. I daje im to odczuć. Emigranci są tego świadomi. To bardzo utrudnia proces asymilacji, na którym tak bardzo zależy politykom Francji.

W poszukiwaniu odpowiedzi na postawione pytania badawcze Autor nie prowadził badań empirycznych, ale oparł się na materiale zastanym jakim są powieści autobiograficzne. Ich dobór oraz analizę ilościową i jakościową wybranego materiału przeprowadził prawidłowo. Z 23 powieści autobiograficznych drogą celowego doboru wybrał 12, w tym 6, których autorkami są kobiety (tylko tyle ich było w zbiorze ogólnym) i 6, których autorami są mężczyźni. Technika analizy treści wydobywał z nich takie treści, które wiązały się z identyfikacją narodową i państwową, rodzinną i religijną, z emigrantami, przedmieściem i klasą społeczną. Początkowo miałem dużą wątpliwość, czy ten materiał jest dobry dla analizy zagadnienia identyfikacji i tożsamości obcokrajowców. Przecież powieść oparta jest na fikcji, a w badaniach socjologicznych chodzi nam o stwierdzenie rzeczywistości. Śledząc jednak analizę poszczególnych rodzajów identyfikacji, jaką Autor przeprowadzał, i wyprowadzane z tego materiału stwierdzenia, moja wątpliwość słabła. Autorzy analizowanych powieści autobiograficznych w sposób niebywale umiejętny, obrazowy, sugestywny potrafili wypowiedzieć wszystkie, najbardziej zmatwane problemy związane z pobytem emigranta w społeczeństwie go przyjmującym, a mgr Jacek Kubera potrafił te problemy umiejętnie

dostrzec, zaprezentować i omówić w kontekście uprzednio przedstawionych teorii, wyników badań empirycznych prowadzonych przez francuskie instytucje, w świetle wielu opracowań tematycznych i własnych obserwacji. Autor swoje założenia teoretyczne oparł przede wszystkim na socjologicznych koncepcjach tożsamości, identyfikacji, stylu życia, przestrzeni F. Znanieckiego, G. Simmla, B Lahire.

Przeprowadzone analizy powieści autobiograficznych przez mgr Jacka Kubereę wykazały, że teksty drugiego pokolenia emigrantów z Algierii najczęściej wyrażają identyfikację i najczęściej używają argumentów (cech, określeń) identyfikacyjnych w odniesieniu do rodziny i przyjaciół (26,1%), następnie do pracy, szkoły, instytucji, relacji formalnych (15,1%), przynależności klasowej i struktury społecznej (12,1%), etniczności i migracji (9,6%), przestrzeni (9,1%), płci (7,2%). (s. 210). Autor przez swoje analizy udowodnił, że jednostka ma wiele identyfikacji, a najsilniejszymi są rodzinna i narodowa oraz klasowa. Identyfikacja ujawnia się w zależności od sytuacji w jakiej znajduje się jednostka. Francja jest społeczeństwem o wyraźnych podziałach na: swoich i obcych, mieszczan i robotników, ludzi centrum i peryferii, podmiejskich osiedli, na dobrych i złych. Emigranci są zaliczani do drugich kategorii, dlatego w społeczeństwie są widziani jako trwale dla niego zagrożenie i dlatego też emigrantom tak trudno jest asymilować się z francuskim społeczeństwem.

Niektóre kwestie szczegółowe wzbudziły we mnie wątpliwość i przykładowo tylko wymieniam następujące:

1. Autor zalicza do narodów Ślązaków w Polsce (s. 64). Według ogólnie przyjętego rozróżnienia na naród i grupę etniczną lub kulturową Ślązacy narodem nie są.

2. Autor uważa, że A. Giddens ponowoczesność wiąże przede wszystkim z dezintegracją (s. 113). Po pierwsze, to Giddens pisze o późnej nowoczesności, a po drugie, wymienia więcej zjawisk charakteryzujących ten okres, przede wszystkim zmianę świadomości, dezintegracja jest tylko ich efektem.

3. Autor dość szeroko omawia tzw. paradygmat metamodernistyczny, wspierając się przede wszystkim nazwiskami postmodernistów i post-postmodernistów. Temu paradygmatowi poświęcił cały trzeci podrozdział rozdziału pierwszego i ten paradygmat „swego rodzaju pomost pomiędzy modernizmem a postmodernizmem”, jak zaznacza, pełni w jego pracy „rolę teoretycznego spoiwa, pozwalającego spojrzeć na tożsamość w sposób, który

wydaje się najbardziej adekwatny w badaniach poświęconych drugiemu pokoleniu imigrantów algierskich we Francji” (s. 117). Przyznam, że nie bardzo zrozumiałem istotę i rolę badawczą owego paradygmatu. Jego założenia teoretyczne są niespójne, mało jasne, w eksplikacji występuje duża gra słów, w związku z tym jest on mało użyteczny w badaniach. Sam też Autor komentując wyprowadzane z analizy materiału badawczego stwierdzenia, opartej na tradycyjnej, wypróbowanej metodzie/technice analizie treści, najczęściej odwołuje się do G. Simmla, F. Znanieckiego, a nie do twórców paradygmatu metamodernistycznego. Sam przedrostek tego paradygmatu meta- (wskazuje na coś systemowego) już wskazuje, że w badaniach empirycznych trudno go zastosować.

Są to uwagi dyskusyjne. Praca jest merytorycznie wartościowa, poznawczo interesująca i dobrze napisana. Ma też ona aspekt aplikacyjny, bowiem w dużej mierze tłumaczy podłoże zamieszek, jakie kilka lat temu ostro wystąpiły we Francji, szczególnie w dużych miastach południowych, gdzie emigranci z obywatelstwem francuskim, nie tylko z Algierii, stanowią dużą część ich mieszkańców, a nie czują się w pełni Francuzami i przez Francuzów są wciąż widziani i traktowani jako obcy. Wartość pracy widziałbym także w tym, że może być ona swoistym wzorcem do badania identyfikacji z innymi kategoriami społecznymi, jak płeć, wiek, światopogląd, gusta artystyczne, spędzanie czasu wolnego, wybory konsumpcyjne, itp. na podstawie materiałów autobiograficznych.

Biorąc pod uwagę wartość merytoryczną pracy, jej użyteczność społeczną, a także dobrze wykonaną od strony wymogów formalnych, proponuję jej druk, po uprzednim dokonaniu skrótów oraz uwzględnieniu uwag recenzentów.

Konkluzja. Recenzowana praca jest cenna merytorycznie, oparta o wielorakie źródła, napisana dobrym językiem i z dużym osobistym zaangażowaniem w temat, przy jednoczesnym zachowaniu postawy obiektywnego badacza. Mamy tu do czynienia z dobrą merytorycznie, metodologicznie poprawnie wykonaną i samodzielną pracą, wskazującą na badacza znającego literaturę przedmiotu i umiejącego korzystać z różnych źródeł, by analizować stawiane przez siebie problemy. Autor wyprowadzane stwierdzenia z dokonywanej analizy powieści autobiograficznych łączy z teoretycznymi poglądami na temat identyfikacji, tożsamości, przestrzeni i zmian społecznych. Ważne i to, że poszukuje własnych dróg interpretacji skomplikowanych problemów emigrantów oraz ich identyfikacji i tożsamości. Przedstawiona do recenzji praca mgr Jacka Kubery spełnia wymogi stawiane

rozprawom doktorskim. Wnoszę zatem o dopuszczenie go do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

A handwritten signature in black ink, reading "Leon Dyczewski". The script is cursive and elegant, with the first letters of the first and last names being capitalized and prominent.

prof. zw. dr hab. Leon Dyczewski

Łódź, 19.03.2015